

Barbara Kunzmann-Müller:

GRAMMATIKHANDBUCH DES KROATISCHEN UND SERBISCHEN

Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften,
Frankfurt am Main 1994.

Strani su slavisti dali znatan doprinos proučavanju kroatistike, bilo da je riječ o gramatikama i monografijama ili priložima o pojedinačnim pitanjima na svim jezičnim razinama. Većini je tih priloga zajedničko to da na hrvatski jezik ne gledaju kao zaseban, autonoman sustav, već ga tretiraju u svezi sa srpskim. Takvo se poimanje očituje i u nazivu jezika koji rabe strani autori: *serbo-kroatische Sprache* (Leskien, 1914), *Serbo-kroatischen* (Rammelmeyer, 1975), *Serbo-Croatian* (Partridge, 1960), *serbocroate* (Meillet-Vaillant, 1924), *Сербско-хорватский язык* (Леонова, 1988), *Сербохорватский язык* (Арбузова, 1965).

Radovi stranih lingvista s jednočlanim nazivom za hrvatski jezik iznimke su u odnosu na glavninu radova s dvočlanim nazivom (usp. *kroatische Sprache*, Hadrovics, 1942 i Augburger, 1988).

Svaki objavljeni rad pobuđuje pažnju stručne i znanstvene javnosti, a radovima stranih autora s kroatističkom tematikom trebalo bi posvetiti posebnu pozornost. Često se događa da baš oni u hrvatskoj javnosti prođu gotovo nezapaženo. Jedan od najnovijih kroatističkih priloga, ove godine objavljen u Njemačkoj, gramatički je priručnik koji višestruko zaslužuje našu pozornost. U kontekstu se poimanja hrvatskog jezika u europskoj lingvistici za naslov te knjige može reći *Nomen est omen*. Naziv jezika u naslovu knjige - Gramatički priručnik hrvatskog i srpskog jezika - upućuje na autoričinu distin-

kciju hrvatskog od srpskog jezika. Čitatelju se nameće pitanje: Zašto autorica koja distingvira hrvatski od srpskog u istoj gramatici opisuje te jezike kao dva strana? Tu dilemu neće umanjiti ni činjenica da se radi o dva genetski bliska jezika. Nedoumicu neće otkloniti ni u proslovu obrazložena koncepcija knjige da je težište opis a gramatičkih pravila hrvatskog jezika, da je ilustracija primjerima gotovo isključivo iz hrvatskog jezika, a tumačenje srpskog samo na određenim mjestima, kad autorica to drži potrebnim. Očito svjesna nedoumica koje u čitatelja mogu izazvati naslov i koncepcija knjige, autorica obrazlaže opravdanost takve zamisli "lingvističkom tradicijom i potrebom potencijalnih korisnika knjige" (Vorwort, prev. M. T.)

Iako zamišljena kao udžbenik za učenje hrvatskoga (i srpskog) jezika kao stranog, strukturirana na isticanju paralelizama i različitosti između hrvatskoga i njemačkog jezika, ova je knjiga za nas značajnija i potome što s odmakom, s pozicija (uvjetno rečeno) neutralne strane pokušava objektivno uputiti na hrvatskosrpske razlike. Autorica u uvodu iznosi podatke relevantne za razumijevanje odnosa hrvatskoga i srpskog jezika. Unatoč dobroj nakani, oslanjajući se na "dobru lingvističku tradiciju" ili baš zbog toga, autorica nije uspjela izbjeći opasnost da iskaže i neke poluprihvatljive tvrdnje. Bez obzira na činjenicu što su u Uvodu (od trideset stranica) iznesene dijelom neprihvatljive postavke, a na preostali se veći dio gramatike (oko 250 stranica) takve primjedbe ne odnose, upravo je Uvod onaj dio knjige koji zaslužuje posebnu pozornost i zbog činjenice što autorica problematizira odnos dvaju srodnih jezika koji je tradicionalna, naročito strana, lingvistika predstavljala kao jedan sustav. U prvom se dijelu Uvoda hrvatski i srpski jezik određuju geografski i genealoški. Prostorni se obuhvat hrvatskoga i srpskog jezika određuje unutar republika bivše Jugoslavije i u zemljama hrvatske, odnosno srpske dija-

spore. Rasprostranjenost je pojedinog jezika prikazana neprecizno i nejasno što proizlazi iz globalnog pristupa. Ta se nepreciznost mogla izbjeći da je autorica pitanju rasprostranjenosti pristupila s gledišta dijalekta. Potom se govori o pripadnosti hrvatskoga i srpskog jezika indoeuropskim, odnosno slavenskim i konačno južnoslavenskim jezicima.

Globalni pristup hrvatskom i srpskom kod neupućena čitatelja može rezultirati neodoljivom kad je riječ o dijalektima. Autorica, naime, svoj prikaz temelji na tradicionalnom poimanju "hrvatskosrpskog", pa se na prvi pogled može učiniti da su sastavnice ne samo hrvatskog već i srpskog jezika štokavsko, čakavsko i kajkavsko narječje; tek će daljnjim pomnim čitanjem o rasprostranjenosti pojedinog narječja čitatelj intuirati da čakavština i kajkavština u cjelini i dijelom štokavština pripadaju hrvatskom, a srpskom tek dio jednog, štokavskog narječja. Druga dijalekatna podjela prema refleksi praslavenskog glasa jata provedena je samo za štokavsko narječje, što je nedostatno kao razlučnica između srpskog i hrvatskog u štokavštini.

Autorica je potom posebnu pozornost posvetila povijesti književnih jezika. Da bi se razumijeli različiti putovi razvoja književnih jezika, ona upućuje u kratku povijest obaju naroda od njihova doseljenja na Balkanski poluotok, uvođenja u kršćanstvo, diferencijaciju s obzirom na kršćanske utjecaje emitirane iz dvaju središta. Nakon kratkog pregleda nacionalne, slijedi pregled kulturne povijesti u Hrvata: od prvih pisanih spomenika s presjekom književnosti na čakavštini, zatim kajkavštini i konačno štokavštini. Lapidarno je označen drugačiji tijek srpske nacionalne i kulturne povijesti. Poseban je pododlomak posvećen pokušajima kulturnog i jezičnog zbližavanja Hrvata i Srba, ali i divergentnim tendencijama koje se nisu mogle obuzdati. Raspadom Jugoslavije i

stjecanjem nezavisnosti Hrvatske povučene su i formalne konzekvencije. Hrvatski je jezik Ustavom iz 1990. propisan kao samostalni državni i službeni jezik.

Središnje mjesto u određivanju hrvatskosrpskih jezičnih razlika pripada pododlomku, naslovljenu *Die Schriftsprache der Gegenwart* (Suvremeni književni jezik). Autorica drži da bi se suvremeni hrvatski i srpski jezik, radi štovanja lingvističke tradicije, mogli spoznavati kao inačice jednog jezičnog sustava. Hrvati su s jedne, a Srbi s druge strane tijekom svog različitog povijesnog i kulturnog razvoja vrlo rano na zajedničkoj novoštokavskoj osnovici na različitim područjima, osobito u leksiku, zadržali varijante i dodatno ih izgrađivali. Autorica navodi i različite nazive uobičajene u literaturi o književnom jeziku Hrvata i Srba, koji odražavaju konvergentne i divergentne tendencije književnojezičnog razvoja. Na posebnost hrvatskoga naspram srpskom autorica upućuje nizom razlika u leksiku, ali i u fonetici (nječ je zapravo o fonologiji), morfološkoj, tvorbi, sintaksi i ortografiji, te zaključuje tvrdnjom da gramatičke razlike nemaju težinu koja bi ugrozila komunikaciju.

Kao i u drugim srodnim jezicima najveće se razlike očituju na leksičkom planu. Te se razlike ovdje uprimjeruju leksičkim parovima, tipa *kolodvor - stanica*, *vlak - voz*, *zrak - vazduh*, *susjed - komšija*. Autorica drži da su današnje razvojne tendencije obilježene posvemašnom divergentnošću. No ona je oduvijek postojala u sferi društvenoograničenog leksika, u terminologiji mnogih struka. Termini se diferenciraju prema fonološkoj adaptaciji primljenica (*kemija - hemija*), prema načinu primanja (kalkiranjem: *dušik* ili izravnim preuzimanjem: *azot*), prema različitim tvorbenim modelima u kalkiranju (*Sauerstoff: kisik - kiseonik*).

Na fonološkoj razini autorica govori o refleksi jata kao bitnoj razlici u književnom jeziku Hrvata i Srba. Ona navodi i druga

razlikovna obilježja: primjerice status fonema /h/ i različito preuzimanje fonema u riječima stranog podrijetla: *kirurg - hirurg, Babilon - Vavilon, konzul - konsul* itd. Spomenutim bi razlikama, dakako, trebalo pridodati razlike na razini akcentuacije: u Hrvatskoj nije zaživjela nova akcentuacija s potpunom redistribucijom prozodema, već samo parcijalna, tip *Dalmatinka*, štoviše u riječima stranog podrijetla zadržano je mjesto naglaske koje se protivi novoštokavskom sustavu (usp. žir̄, bord̄o, reš̄o, ren̄o i sl.). Problem uporabne ortoepske norme, temeljene na uzusu u zapadne novoštokavštine, i njezine transformacije u pres kriptivnu normu posao je koji tek očekuje hrvatske lingviste, stoga bi bilo preuzetno očekivati od ove autorice presuponiranje pitanja hrvatske prozodije.

Za područje morfologije navode se dvije razlike: (1) niz imenica različitih rodova u oba jezika (tip *arhiv - arhiva, osnov - osnova*) kao i mnoštvo korelativnih oznaka za muške osobe, odnosno zanimanja (*slavist - slavista, diplomat - diplomata*); (2) srpski tendira indeklinabilnosti rednih brojeva 2 - 4, dok se u hrvatskom preferiraju deklinabilni oblici (usp. *u tri televizijska centra, u trima televizijskim centrima*). Navedenim bi morfološkim razlikama trebalo dodati još i ove: u srpskom sinkretizirani oblik glagola *biti (jeste)*, neograničenu distribuciju inačice prijedloga *sa*, upitne *da*-konstrukcije.

Razlike su u tvorbi riječi prikazane osobito u segmentu afiksacije: za glagole stranog podrijetla (*-irati* prema *-isati, -ovati*), za apstraktne imenice izvedene od pridjeva: hrv. *-ost, srp. -stvo* (usp. *odsutnost - odsustvo*), za deminutivne sufikse (*-čić* prema *-če (lončić - lonče)*), u produktivnosti i frekvenciji tvorbenih sufiksa za imenice koje označavaju ženske osobe: *studentica - studentkinja, kolegica - kolegunica*; u polarizaciji prefiksa *su-* i prefiksa *sa-* (*suradnja - saradnja*). Ovome

bi trebalo još pridodati različitu tvorbu brojnih pridjeva na *-ero*, odnosno *-oro*.

Kao najočitija se sintaktička razlika između ova dva jezika navodi status infinitiva: dok hrvatski čuva infinitiv kao izvornu sastavnicu pri tvorbi futura, srpski pokazuje izrazitu tendenciju njegove zamjene tzv. *da*-konstrukcijama: *Petar će doći - Petar će da dođe*. Upitno je, međutim, autoričino svrstavanje nekih kolokvijalnih konstrukcija sastavnicama hrvatskog književnog jezika (usp. Ima li što za jesti?).

Na razini grafije ističe se gotovo bezimnost latinice u Hrvata i pretežitost cirilice u Srbima, te osvrta na stariju hrvatsku grafijsku praksu s naporednom uporabom bosančice, glagoljice i latinice. U pitanju ortografije naglašava se tendencija prema fonetskom (riječ je zapravo o fonološkom) načelu, očitim u srpskom, između ostalog i u pisanju stranih vlastitih imena, za razliku od hrvatskog u kojem je zastupljeno fonološko i morfonološko načelo.

Jezične razlike navedene na fonološkom, morfonološkom, tvorbenom i sintaktičkom planu tiču se razlika u osnovici. Ono što nije eksplicirano svodi se na razlike u intelektualnoj nadgradnji: hrvatski je primao utjecaje sa zapada, srpski s istoka; hrvatski književni jezik uključuje u svoju nadgradnju i tradiciju i višedijalektalnu osnovicu. Usp. primjerice *predeo* i *predjel*. U hrvatskom se književnom jeziku zadržava neizmijenjeno dočetno *-l* koje karakterizira čakavsko i kajkavsko narječje hrvatskoga jezika. Tzv. dugi *jat* u hrvatskom književnom jeziku ima jednosložni izgovor [jê] ili [jê] iako je u pismu *ije*.

Srpski se pak oslanja (zapravo identificira) samo na novoštokavsku osnovicu, a dijelom na staroslavensku tradiciju.

Ovim prikazom nije zahvaćena glavna knjige koja prikazuje gramatički ustroj jezika (morfologija i sintaksa), pa preostaje da se o

tom dijelu progovori drugom prigodom. Priказ prvog dijela knjige s kritičkim primjetbama i nadopunama nije imao cilj dovesti u pitanje sadržajnu i stručnu razinu ovog priručnika. Naprotiv, primjetbe su i nadopune bile motivirane nastojanjem da se pokaže složenost problema, nedostatak literature o problematici o kojoj je riječ, te na zablude i dvojbe do kojih dolazi oslanjanjem na "dobru lingvističku tradiciju". Namjera mi je bila, uz pohvalu autorici što je hrvatskim lingvistima podarila ovaj dragocjeni prilog o hrvatsko-srpskim razlikama (iako to nije prvotna namjena), predstaviti javnosti ovaj priručnik kao pionirski rad, dragocjen model koji dolazi iz druge sredine, kao polazište i poticaj za istraživanja i sinteze koje tek očekuju hrvatske lingviste.

Marija Turk

Milica Mihaljević:

HRVATSKO RAČUNALNO NAZIVLJE. JEZIČNA ANALIZA

Biblioteka Jezikoslovlje, knjiga 6, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1993.

Da bih napisala ovaj prikaz, morala sam, između ostaloga, uključiti monitor i centralnu jedinicu računala, pripremiti tipkovnicu i miša, pozvati program za obradu teksta, otvoriti novi "fajl"... Je li u ovome opisu upotrijebljeno ispravno računalno nazivlje?

Knjiga Milice Mihaljević *Hrvatsko računalno nazivlje. Jezična analiza*, objavljena u Biblioteci *Jezikoslovlje*, dijelom odgovara na postavljeno pitanje.

Uvodeći čitatelje u svoju knjigu autorica eksplicira cilj ovoga zahtjevnoga istraživan-

ja: "Cilj je ove rasprave lingvistički i terminološki opisati računalno nazivlje koje se pojavljuje u znanstvenoj, stručnoj i popularnoj literaturi tiskanoj u Hrvatskoj, te pružiti smjernice za vrednovanje računalnih naziva" (str. 7).

Uvod sadrži odjeljke u kojima autorica objašnjava odabir korpusa, metodologiju primijenjenu u ovome istraživanju te uporabu definicija, engleskih istovrijednica ili hrvatskih istoznačnica u određivanju značenja pojedinih pojmova.

Teorijski okvir ovoga istraživanja čine opća terminologija E. Wüstera i Bečke terminološke škole, teorija jezika u kontaktu hrvatskog anglista Rudolfa Filipovića i radovi iz tvorbe riječi kroatista Stjepana Babića.

Metodologija je vrlo precizno objašnjena pa je stoga postupak ponovljiv na nekom drugom korpusu ili za istraživanje nazivlja neke druge struke. Jedino u tom slučaju lingvist mora procijeniti kolika je potreba za primjenom kontrastivne metode. Naime, računalno je nazivlje, zajedno s opremom i tehnologijom, nastalo na engleskom govornom području, a u hrvatski je ili preuzeto ili prevedeno. Neka druga struka ne mora imati takav izravan odnos prema određenoj jeziku, pa će kontrastivna metoda biti nepotrebna. Autorica ove studije za svoje je istraživanje odabrala kao najpogodniji lingvistički, kroatistički i normativan pristup, budući da joj je prvenstveni interes analiza domaćega računalnog nazivlja.

Prvi je dio knjige deskriptivan i nosi naslov *Postanak računalnih naziva u hrvatskom književnom jeziku*. Opisani su pojedini načini postanka računalnih naziva, a autorica se u ovome dijelu ne osvrće na probleme jezične pravilnosti i prihvatljivosti.

Hrvatski književni jezik poznaje brojne tipove postanka naziva, ali u računalnome nazivlju mnogi od njih nisu iskorišteni. Najčešći su za jednočlane nazive izvođenje,